
A

L

I

C

A

N

T

E

 **Diputación
Provincial
de Alicante**

Traducció i correcció lingüística:
JOSEP FORCADELL i JAUME FORNÉS
(Acció Cultural del País Valencià)

I.S.B.N. 84-505-4301-0

Depòsit Legal: A.715-1986

Disseny: GÁZQUEZ

Imprimeix: GRÀFIQUES DÍAZ, S.L. Alacant

L'ordenació del territori en la Vall de Xixona

Per MIQUEL LOUIS CERECEDA
Arquitecte

1.- ENQUADRAMENT GENERAL

Dins l'estudi del Camp d'Alacant al qual van adreçades aquestes jornades, el present treball pretén analitzar les característiques de la subcomarca que forma la Vall de Xixona, dintre del camp de la disciplina urbanística i arquitectònica.

1.1.- Estudi geogràfic

1.1.1.- *El medi físic*

El territori que compon aquesta subcomarca, situada al Nord del Camp d'Alacant és una zona molt accidentada de 16.000 Ha. voltat per les serres de la Penya Roja, del Quarter i la Carrasqueta i el Mont Agut amb diversos cims sobre els 1.000 m. malgrat la proximitat de la costa, i amb nombrosos barrancs i rierols com Bugaia, el Coscó, Torre i Montnegre que units en la part Sud han produït l'únic accés clar a la vall.

Els terrenys són d'origen calcari, tot i que apareixen en les proximitats dels rius algunes argiles amb caràcter expansiu.

Tots aquests elements conformen, doncs, un territori de forts desnivells, molt erosionats amb grans diferències climàtiques, ja que en les serres abunden la vegetació i les fonts a causa de les pluges i neus que es donen amb més freqüència, mentre la vall està formada per terrenys molt secs.

1.1.2.- *Les obres públiques com a intervenció en el medi físic*

Element important de la conformació d'un territori. Les obres públiques realitzades a Xixona han estat molt poques i es limiten al terreny de les comunicacions. La carretera general que ve d'Alacant entra per la seua part sud i travessa la vall fins a la Carrasqueta per on comunica amb Alcoi. Altres carreteres són les de Tibi a l'esquerra i la de Busot a la dreta. Totes aquestes carreteres de poc trànsit i traçat tortuós, no suposen barres artificials que puguen subdividir el terme.

No hi existeix ferrocarril ni tampoc s'ha realitzat cap mena de presa o pantà. El terreny es troba, doncs, pràcticament verge d'intervencions.

1.2.- Estudi de la població

La població de Xixona es troba concentrada pràcticament al casc urbà de la ciutat malgrat existir nombrosos conreus agrícoles.

En 1646 tenia el terme 594 veïns (famílies) passant en 1790 a 1.176. A partir de llavors s'incrementà arribant en 1860 a 6.053 habitants i en 1910 a 7.323. Després d'alguns ascensos i descensos s'estabilitza essent actualment de 8.816 en març del 81, dels quals no habiten en el camp més d'un 10% en els caserius de La Sagra i Montnegre i algunes masies disperses.

Com veurem més endavant, els canvis de població són molt importants segons l'estació de l'any.

1.3.- El marc econòmic

1.3.1.- L'agricultura

L'exportació agrícola dels terrenys és abundant a pesar dels desnivells a causa d'una acurada construcció de bancals en els costers amb murs de pedra seca o marges.

D'un total de 16.129 Ha. se'n cultiven aproximadament 5.730, de les quals només són de regadiu 536 Ha. que aprofiten l'aigua de les nombroses fonts que hi ha en el terme: Bugaia, Roset, Vivens, Alequa, Nuget, Cotelles, Ameradors Grau i Comenador, i les aigües del riu Montnegre.

Els conreus són de cereals, ametlers i un poc d'oliveres i garrofers en les zones d'horta.

1.3.2.- La indústria

La més important és la del torró amb un sistema de producció molt peculiar, ja que la campanya dura des d'uns mesos abans de Nadal fins a gener. Açò fa que dels 1.000 obrers fixos de les fàbriques, que hi treballen tot l'any, es passe a uns 3.500 en plena campanya amb grans problemes d'immigració, per bé que molta gent procedeix dels pobles veïns, sobretot, de la part central del Camp d'Alacant.

Aquesta indústria, de possible origen àrab, té ja un cert auge en el segle XVI, en què era una activitat artesanal temporal de tardor per a vendre els productes en Nadal, de forma ambulant.

Figueras Pacheco assenyala que en 1913 ja hi existien 25 fàbriques grans i altres de menors. Amb la mecanització esdevé comerç d'exportació, però és després de la postguerra, en les últimes dècades, quan assolix un major auge, tot i que actualment passe per una crisi.

La indústria del gelat és la segona en importància, la qual té el seu origen en els antics pous de neu de la serra, la qual es repartia per la comarca, després substituïts per la fabricació industrial.

És una indústria de marcat caràcter artesanal de tipus ambulant amb molt poques fàbriques fixes en les quals s'ocupen menys d'un centenar de

treballadors, que produeix des de març-abril fins a setembre un important procés migratori per tot el territori espanyol, són molts els geladers que tornen a Xixona fora de temporada, i alguns es dediquen al torró com a segon treball. Hi ha unes 450 famílies de geladers.

Hi existeixen d'altres indústries de menys importància, però aquestes dues han influït notablement en la configuració urbana de Xixona, tant per la implantació de fàbriques com pels forts canvis de població que produeixen i els importants ingressos que generen.

1.4.- Breu estudi històric

Xixona, com a població, té el seu origen en l'època ibera encara que el seu assentament estava on actualment es troba l'ermita de Santa Bàrbara.

En ser derruïda fou emplaçada a la seua ubicació actual, en l'època romana, amb el nom de Xaxum (Roca).

En la conquesta de Jaume I, Xixona passa a ser element fronterer sobre la meitat del segle XIII després del tractat d'Almirra i es feu càrrec de la defensa del castell de Santa Bàrbara d'Alacant per les seues especials característiques estratègiques.

En el regnat dels Reis Catòlics assoleix una gran importància, i esdevé una de les principals poblacions de la zona.

Durant la guerra d'Àustries i Borbons fins a la batalla d'Almansa, Xixona es decanta clarament pels segons, per la qual cosa assolí la denominació de Ciutat i una sèrie de privilegis importants.

1.5.- Característiques sociològiques

Tot açò, unit a l'auge econòmic dels darrers 100 anys, clarifica el caràcter de la població xixonenca amb una burgesia tradicional, molt arrelada en la tradició, amb alt poder econòmic, unes classes mitjanes de petits propietaris i una classe treballadora molt fluctuant, en què el personal fix manté una posició a mig camí entre patrons i eventuais, amb un nivell econòmic acceptable.

La influència a nivell de ciutat d'aquesta escala és clara: la burgesia ocupa les zones privilegiades de la ciutat en què encara es conserven cases antigues amb blasons heràldics i altres de modernes d'alt estanding. Aquestes zones són fonamentalment la part mitjana de la ciutat amb fàcil accés, i on es troben els edificis representatius.

Les classes mitjanes i treballadors fixos ocupen els barris de nova planta dels quals se n'han creat fins i tot alguns allunyats del centre urbà, la qualitat constructiva dels quals varia dins d'una gamma àmplia.

Finalment, els treballadors eventuais ocupen moltes de les cases buides del nucli antic, algunes en molt mal estat i amb difícil accés per les escales de gran pendent.

Pel que fa a la segona residència de caps de setmana i estiu, les clas-

ses altes normalment es dirigeixen a la costa, llevat dels que van a algunes cases de camp tradicionals i xalets més recents.

Les classes mitjanes, mogudes per la imitació del model burgés, tendeixen cada vegada més a la construcció de petites casetes en el camp, algunes de les quals sense reunir les condicions mínimes d'habitabilitat. Aquest fenomen produeix l'aparició d'edificacions més o menys disperses en el medi rural, encara que, a causa de la superfície del terreny, no arriben a nuclis de població.

2.- ANÀLISI TERRITORIAL I URBANA

2.1.- L'edificació rural

Els assentaments rurals dins el terme municipal de Xixona, són molt pocs a causa fonamentalment de la seua complexa orografia i del caràcter industrial de l'economia que necessita una població concentrada.

Només n'existeixen dos tradicionalment: La Sarga, a l'altre costat de la Carrasqueta, fent partió amb el terme d'Alcoi on es concentra una població exclusivament agrícola que es dedica al conreu de la vall, molt mal comunicada amb Xixona. En l'actualitat hi és majoria la població de caràcter turístic procedent fonamentalment d'Alcoi i que ocupa més de la meitat de les cases. Montnegre, també mal comunitat naix al costat del llit del riu del mateix nom, en què s'encadenen diverses poblacions ja en terme d'Alacant. És una de les zones en les quals es desenvolupa el cultiu d'horta. La seua desconexió amb Xixona és tal, que el seu accés cal efectuar-lo a través de la carretera de Mutxamel.

Quant a urbanitzacions, l'únic nucli d'importància són les cases dels anglesos en la Carrasqueta, edificades en els darrers 15 anys amb una població predominantment estrangera jubilada que hi resideix permanentment.

La resta del terme presenta edificacions disperses que van des de masies agrícoles fins a xalets de certa importància i casetes de cap de setmana de molt poca superfície que no suposen una transformació del territori, el qual manté el seu caràcter bàsicament agrícola.

2.2.- El nucli urbà

L'estructura urbana originària no es conserva, car la trama del nucli antic actual és típicament medieval dins d'una estructura de ciutat defensiva enclavada sobre una roca amb castell sobre el cim, a 453 m. d'altitud, carrers concèntrics que a Xixona esdevenen longitudinals seguint l'orografia de la muntanya i carrers radials de traçat irregular i forts pendents, cosa que els fa convertir-se en escales en moltes ocasions. Aquestes escales comunicaven el més ràpidament possible amb la fortalesa en casos d'alarma.

Aquesta estructura es conservà amb lleugers canvis fins a principis del segle XIX. La ciutat es va anar estenent en la seua part baixa sobre te-

rrenys més plans. Cavanilles ens conta «... muy cerca del monte llamado Peña Xixona se conservan ruinas de la antigua fortaleza que dominaba y defendía la ciudad. Hállase ésta en la cuesta rápida del cerro con calles en anfiteatro y tan incómodas que para comunicarse fue preciso construir anchas escaleras: hay no obstante dos muy largas, espaciosas y llanas, con edificios muy decentes, y todas miran hacia las huertas o deliciosos jardines contiguos a la población», això en 1794.

Els carrers amples que cita són el carrer de Loreto (actual Vicente Cabrera) i el carrer de la Vila (antiga travessia de la carretera). En totes aquestes s'edifica en gran altura a causa del terreny tan difícil.

Posteriorment, va aparèixer el barri burgès que s'assenta en el carrer del Vall (actual Generalísimo) que esdevindria la nova carretera cap a Alcoi de la qual començaria el traçat el 1872. Per la mateixa època s'obre l'actual Avinguda o passeig que, com que es troba molt pròxima al nucli antic, no podrà ser completada, i quedarà un carrer ample molt pla encaixonat en els seus extrems per les edificacions existents.

Són actuacions que van suposar l'eixamplament de la ciutat cap al riu, per bé que no es poden confondre amb un pla d'eixamplament típic de l'època; sinó més prompte d'actuacions puntuals, això sí, dirigides a l'assentament d'una burgesia puixant, en una zona urbana que seguia els cànon higienistes de l'època.

En el segle XX, a primeries, es consolida la nova trama i en la segona meitat, i com que el terreny cap al riu és poc i torna a ser de forts pendents, apareixen els primers barris totalment separats de la ciutat que creix d'aquesta manera amb nuclis satèl·lits.

Xixona és una de les ciutats pioneres en realitzar un Pla General a partir de la Llei del Sòl del 1956, que preveu la seua consolidació fins al riu, i la creació del nou sòl en les zones on apareixien els barris suburbans, però oblidà un element fonamental: la creació de sòl industrial quan existien nombroses indústries dintre el nucli urbà. A partir dels petits obradors i amb la revolució industrial hom comença a fundar-hi grans empreses torroneres. Devers 1920 es construeixen les fàbriques de la Industrial Turroneira i Monerris Planelles en l'extrarradi, encara que quedaren ràpidament absorbides. «El Lobo» data dels primers anys de postguerra.

Tot això ha dut a una complexa situació urbanística actual amb un nucli urbà pràcticament consolidat i unes indústries difícilment extraïbles d'aquest nucli que creen greus problemes al trànsit en la seua situació actual, ja difícil a causa de la travessia de la carretera en un traçat irregular i estret.

El nucli antic, d'altra banda, està essent abandonat per manca d'accessibilitat, males condicions higièniques i problemes econòmics dels seus habitants sense inversions en la seua rehabilitació.

2.3.- Edificis destacables

Finalment destaquem alguns elements arquitectònics.

Els edificis principals de la ciutat són els següents:

L'església gòtica, actualment en ruïnes, que era petita, de nau única seguint el tipus valencià amb arcs de diafragma.

L'actual església, dedicada com l'anterior a l'Assumpció és de 1630. És d'estil barroc.

L'antic convent de caputxins, format per dues esglésies bessones, utilitzat com a cine i actualment com a museu en la seua part esquerra data de 1585 amb important reformes en 1734.

L'ajuntament fou construït en 1890 per a ús de casino, encara que es va destinar ràpidament a casa consistorial.

Són nombroses les ermites disperses per les rodalies de la ciutat (Sant Esteve, Santa Bàrbara, Sant Antoni...).

Entre les cases privades, la de Rovira (original de segle XVII) i la de D. Joaquim Aracil (del segle XVIII), totes dues amb escuts heràldics. La casa Monerris de principis del segle XX, és obra de l'arquitecte Francisco Mora.

3.- BIBLIOGRAFIA

- *Geografía de la provincia de Alicante* (López Gómez i Rosselló Verger).
- *Observaciones sobre el Reyno de Valencia*, d'Antonio José Cavanilles.

El meu agraïment a l'I.lm. Sr. Alcalde de Xixona i al cronista de la vila, Ferran Galiana Carbonell.